

KERIMA FILAN

(Ankara)

NEKA ZAPAŽANJA O PREVOĐENJU BOSANSKOG FUTURA
NA TURSKI JEZIK*

Jedno od značajnih pitanja u procesu prevođenja sa bosanskog na turski jezik jeste i pitanje prevođenja glagolskih vremena. Naime, imajući u vidu da, za razliku od bosanskog jezika, svako glagolsko vrijeme u turskom jeziku implicira osim temporalnih i modalna značenja (dakle, stav govornog lica prema radnji o kojoj saopštava), kao i to da za svaku sferu vremena postoje po dva finitna glagolska oblika koja stoje u opoziciji upravo po svojim modalnim značenjima,¹ razumijeva se da će pri prevođenju jednog iskaza sa bosanskog na turski jezik odgovarajuće glagolsko vrijeme (odgovarajući član binarne opozicije) biti određen samim govornim činom, dakle ulogom iskaza u odnosu na ponašanje govornika (i sagovornika) u procesu komunikacije. Jer, govorni čin sastoji se od sadržaja informacije (koja predstavlja odraz stvarnosti) i od *namjere* govornika da nešto saopšti.² Uzajamna povezanost izbora glagolskog vremena i govornog čina ne može se zanemariti ma kojem funkcionalnom stilu pripadao iskaz koji se prevodi, no mi ćemo je ovdje posmatrati samo u okviru književno-umjetničkog. Naime, u ovom ćemo radu dati neka zapažanja o prevođenju bosanskog futura na

* U radu su data neka zapažanja o prevođenju bosanskog futura na turski jezik na materijalu *Na Drini ćuprija* Ive Andrića (original i prijevod). Citati se navode prema sljedećim izdanjima: Ivo Andrić, *Na Drini ćuprija*, Savremena književnost naroda i narodnosti u BiH, Svjetlost, Sarajevo; Ivo Andrić, *Drina Köprüsü*, 10. Baskı, İstanbul 1977.

¹ Mi ovdje mislimo na sistem prostih glagolskih vremena, jer futur na *-(y)ecek* i neodređeni prezent spadaju u prosta vremena. Napominjemo da iste osobine karakterišu i složena glagolska vremena u turskom jeziku.

² Kategorija govornog čina najjednostavnije se može odrediti pomoću performativnog glagola, tj. takvog glagola koji ilustruje govorni čin. Ako nema performativnog glagola, onda govorni čin određuje situacija ili kontekst. O ovome v.: P. Mrazović i Z. Vukadinović, *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, str. 598-599.

turski jezik koristeći se primjerima iz romana *Na Drini ćuprija* Ive Andrića i iz prijevoda ovog romana na turski jezik.³

Binarnu opoziciju sfere budućnosti u turskom jeziku čine futur na *-(y)ecek* i neodređeni prezent na *-r*.⁴ Dok futur na *-(y)ecek* označava radnju koja će se, u odnosu na momenat govora, dogoditi poslije njega, neodređeni prezent označava radnju koja se odnosi na "nepravu sadašnjost",⁵ tj. radnju koja traje u sadašnjosti, ali se odvijala i u prošlosti, i pretpostavlja se da će trajati u budućnosti. Dakle, krupna razlika u značenju između futura na *-(y)ecek* i neodređenog prezenta jeste ta što je prvi oblik ograničen samo na sferu budućnosti, dok se drugi proteže na sve tri sfere vremena, pa je i događanje njime označene radnje neodređeno, neprecizirano u vremenu. Ova je semantička komponenta stvorila uvjete da neodređeni prezent razvije modalno značenje nekategoričnosti, odnosno potencijalnosti.⁶ S druge strane, futur na *-(y)ecek* razvio je modalno značenje kategoričnosti. Modalitet potencijalnosti, imanentan neodređenom prezentu, i modalitet kategoričnosti, imanentan futuru na *-(y)ecek*, predstavljaju takozvanu objektivnu modalnost pod kojom se podrazumijeva objektivno saopštavanje govornog lica o potencijalnoj, odnosno kategoričnoj budućnosti. Ako pak govorno lice iznosi svoj lični stav o realizovanju buduće radnje, onda glagolsko vrijeme implicira i subjektivnu modalnost koja se razvija iz objektivne i s njom je tijesno povezana. Prema tome, glagolska vremena u turskom jeziku nose oznaku temporalnosti, te objektivne i subjektivne modalnosti.⁷ Na osnovu navedenog, dva turska glagolska vremena sfere budućnosti mogla bi se definisati na sljedeći način: 1. futurom na *-(y)ecek* označava se *kategorična* buduća radnja u čije je realizovanje lice koje govori sigurno; 2. neodređenim prezentom označava se *potencijalna* buduća radnja u čije realizovanje govorno lice nije sigurno.

³ Kako je tema ovog rada kontrastivna analiza navedenog jezičkog elementa u bosanskom i turskom jeziku u o kviru književno-umjetničkog stila, poslužili smo se primjerima iz spomenutog romana koji inače, kako je poznato, nije napisan na bosanskom jeziku. No, primjeri kojima se mi služimo predstavljaju govor likova u romanu, koji su žitelji jedne bosanske kasabe, i govore bosanskim jezikom.

⁴ Iscrpnu analizu temporalnih i modalnih značenja ova dva glagolska vremena dao je E. Čaušević u svom radu "Savremena analiza intencionala futura u savremenom turskom jeziku", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 32-33/1982-83, Sarajevo, 1984, str. 27-50. Stoga ćemo se u našem radu na semantičko polje ovih vremena osvrnuti onoliko koliko je potrebno za razumijevanje primjera koji slijede.

⁵ E. Čaušević, navedeni rad, str. 43.

⁶ Neodređenim prezentom može se izraziti i sadašnja radnja, takva čije je trajanje "produženo" u sadašnjosti. Tada ovaj oblik dolazi u opoziciju sa određenim prezentom, no to nije predmet ovoga rada.

⁷ O objektivnoj i subjektivnoj modalnosti kao kategorijama imanentnim turskim glagolskim participima iz kojih se tvore finitni vremenski oblici v. takođe navedeni rad E. Čauševića, str. 28-31.

Sljedećim ćemo primjerima pokazati kada će govorni čin odrediti jedno a kada drugo vrijeme sfere budućnosti u turskom prijevodu prilikom prevođenja bosanskog futura.⁸

1. FUTUR NA -(y)ecek

A. a) - Vidićeš *Fehime*, uveravao je zaneseni *Galus* svoga druga, kao da je to stvar ove noći ili sutrašnjeg dana - vidićeš ostvarićemo državu koja će biti najdragocjeniji prilog napretku čovječanstva ... (310)

- *Galus*, sanki bu, hemen o gün ya da ertesi gün olacak bir işmiş gibi arkadaşını inandırmaya çalışıyordu. - Bak, göreceksin *Fehim*, diyordu. *İnsanlığın ilerlemesine ne büyük yardımı yapacak olan bir devlet kuracağı* ... (317)

b) - Dovešću moju staru nanu u čaršiju na konak a vratiću se sama, šapnula je djevojka. (214)

- *Buyuk annemi kasabanın çarşısına götürceğim, geceyi orada geçirecek ve ben yalnız döneceğim, diye mırıldandı.* (204)

U oba primjera futur označava radnju koja će se dogoditi nakon momenta govora. Za prijevod na turski jezik, osim ove temporalne značenjske strane, jednako je važna i modalna - subjektivni, kategorični stav govornog lica u odnosu na izvjesnost realizacije buduće radnje o kojoj saopštava. U bosanskom tekstu ova je modalnost vidljiva iz konteksta: u prvom primjeru mladić *Galus* je "zanesen" svojim razmišljanjima pa i sagovornika uvjerava u ono što će se dogoditi. U drugom primjeru djevojka je dugo pravila plan, a izgovarala ga je onda kad je bila sasvim sigurna da će ga moći ostvariti. (Kasnije iz teksta saznajemo da je njen plan doista uspio.) Dakle, osjećanja govornika sadržana u kontekstu određuju govorni čin kao ekspresivan. Kako u ovom slučaju ekspresivnost nosi modalitet kategoričnosti, ona u turskom jeziku mora biti izražena i odgovarajućim glagolskim vremenom.

B. a) - Ništa se nemoj smijati, govorio je kroz uski otvor uzbuđeni mladić. I to će čudo jednog dana biti. (151)

- *Delikanlı da kapının aralığından; -Hiç gülme, dedi. Ergeç bu mucize bir gün olacak.* (137)

b) - Kad naiđe dušmanin on će ustati iz onog svog mezara, staće nasred ćurpije i raširiti ruke... (165)

- *Düşman gelince o...mezarından kalkacak, köprüünün ortasına dikilecek. Kollarını açacak* ... (152)

⁸ U ovom radu govorimo samo o bosanskom indikativnom futuru. Ovaj se oblik u romanu *Na Drini ćurpija* javlja jedino u govoru likova, te je relativno ograničen u poređenju sa drugim indikativnim oblicima (v.: Z. Stanojčić, *Jezik i stil Iva Andrića*, Beograd, 1967, str. 258-265). U radu će biti navedeni svi primjeri sa indikativnim futurom, osim malog broja istoznačnih.

Kako temporalno i modalno značenje uporedo određuju semantiku glagolskog vremena, naglasićemo da je u turskom jeziku kod izražavanja radnje u govornom činu jednim od dva člana binarne opozicije važan *stav* govornog lica prema radnji, a ne sama činjenica da li će radnja biti realizovana.⁹ Upravo zbog toga u navedena dva primjera buduće radnje koje se zapravo ne mogu i neće ostvariti (u prvom, Seh-Turhanija ne može ustati iz "mezara" i suprotstaviti se "dušmaninu"; u drugom, lijepa Fata nije se udala za Nailbega Hamzića, što saznajemo čitajući dalje roman) i mogu biti izražene futurom na *-(y)ecek*. Naime, u oba je primjera subjektivna modalnost - ovdje "apsolutna ubijeđenost"¹⁰ - govornog lica u realizaciju buduće radnje odredila da bosanski futur bude supstituiran turskim kategoričnim futurom.

C. a) - *A zaista veliki ljudi, kao i velike građevine, niću i nicaće tamo gdje im je božijim promislom određeno mjesto, nezavisno od praznih i prolaznih želja i ljudske sujete.* (311)

- *Gerçek olan şu var ki, büyük adamlar ve büyük yapılar insan gururunun o boş ve geçici istekleriyle bir ilgisi olmayarak daima Tanrısız iradenin onlara belirttiği yerlerde yetişip yükseleceklerdir.* (318)

b) - *Zaštitu će imati svi koji se budu dobro vladali.* (180)

- *Iyi davrananlar korunacaktır.* (168)

Modalno značenje kategoričnosti forme *-(y)ecek* može biti pojačano dodavanjem kopule *-dir*.¹¹ Na ovaj se način još više izražava ubijeđenost govornog lica u realizaciju buduće radnje. U primjeru (a) stepen kategoričnosti je više naglašen zato što govorno lice saopštava buduće radnje koje se, kako sam kaže, događaju po izvanljudskim odredbama, mimo njegovog vlastitog utjecaja. Upotreba forme *-(y)ecektir* karakteristična je za službeno obraćanje. Stoga su i buduće radnje u riječima kojima se predstavnici nove vlasti obraćaju kasabalijama prevedene ovom formom (primjer b).

D. - *Da znaš da ću te sabiti u zemlju ...* (75)

- *Seni öyle bir yerin dibine sokacağım ki ...* (52)

Na osnovu navedenog primjera pokazuje se da modalno značenje prijetnje izraženo budućim vremenom u bosanskom jeziku, u turskom također biva izraženo budućim vremenom. Treba istaknuti da se ovo modalno značenje u turskom jeziku sa više ekspresivnosti izražava futurom na *-(y)ecek*, (kao što stoji u ovom primjeru) nego neodređenim prezentom, kako ćemo pokazati niže.

⁹ Na ovo je pažnju skrenuo E. Čaušević u navedenom radu, str. 43.

¹⁰ Isto, str. 37.

¹¹ Isto, str. 33.

2. NEODREĐENI PREZENT

A. - ...i neće izdobriti ovo popravljanje, vidjećete; kao što je danas popravljaju, tako će je sutra rušiti. (266)

- *Bakın görürsünüz! Bunun sonu iyi çıkmaz. Onu bugün onardıkları gibi, yarın da yıkarlar.* (267)

Uporedimo li ovaj primjer sa primjerom 1.A.(a) u tekstu na bosanskom jeziku, nećemo naći nikakvo morfološko sredstvo koje bi ukazalo na izvjesnu razliku između ove dvije buduće radnje (čak imamo isti glagol "vidjeti"). Međutim, u turskom prijevodu nalazimo različita vremena sfere budućnosti, a ovakvom prevodiočevom izboru pomogao je kontekst. Naime, dok je prvi primjer dio žive diskusije koju vode dva mladića, ovdje navedeni primjer su riječi Alihodže koji se "mrzovoljno" uključuje u "dokonu raspravu" da bi sagovornicima proturiječio, kako je on obično činio. Stoga futur u ovom primjeru, od modalnih značenja implicira jedino značenje kategoričnosti.

B. - *Ako za tri dana ne prestane svaki kvar i šteta na radovima, ako mi ne uhvatiš onog ko ih čini i ne ućutkaš sve ludačke glasine o vilama i o prestanku radova, nabiću te živa na kolac ...* (75)

- *Eğer üç güne kadar yapılan bu baltalama işini durduramaz, onu yapanı yakalayamazsan, peri masallarını ve köprüde vazgeçilemiyeceğine dair olan söylentileri susturamazsan, seni kazığa geçirip iskelenin en yüksek direğine asarım ...* (52)

Ovdje imamo još jedan primjer u kojem je prijetnja izražena budućim gramatičkim vremenom. Ali, za razliku od prethodnog primjera (1.D.), ovaj put u turskom prijevodu nalazimo neodređeni prezent. Napomenućemo da oba primjera u tekstu romana slijede neposredno jedan iza drugoga, dakle odnose se na istu situaciju. Čini se da se u ovom primjeru prevodilac odlučio za neodređeni prezent zbog hipotetičke klauze koja u ovoj prijetnji eksplicira pogodben odnos između govornika i sagovornika,¹² pa je u turskom jeziku nešto blažim tonom izražena.

C. - *Tu bismo sačekali mjesec-dva da mi Bogdan pošalje affidavit. A za to vrijeme učili bismo engleski.* (348)

- *Bogdan bize bir kabul fişi gönderinceye kadar orada bekler ve bir süre içinde İngilizce öğreniriz.* (360)

Potencijal u bosanskom jeziku nosi modalno značenje mogućnosti, želje, namjere da se njime označena radnja ostvari, ali nikada kategoričan stav govornog lica prema ostvarenju buduće radnje. Stoga on i može biti

¹² Prijetnja kao govorni čin koji zahtijeva akciju i govornika i sagovornika obično se izražava pogodbenom rečenicom čiji neodređeni dio sadrži sankciju. Prethodni primjer u kojem se prijeti samo sankcijom jeste oštiji oblik prijetnje. O ovome v.: Mrazović, Vukadinović, *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, str. 631-632.

supstituiran turskim neodređenim prezentom koji implicira modalitet potencijalnosti.

Ovo bi bile samo neke naznake o načinu prevođenja bosanskog futura na turski jezik. Istraživanja na različitim tekstovima i u različitim jezičkim stilovima, koje bi ubuduće trebalo obaviti, ostvarila bi jasniji uvid u ovo pitanje.

NEKA ZAPAŽANJA O PREVOĐENJU BOSANSKOG FUTURA NA TURSKI JEZIK

R e z i m e

U radu su data neka zapažanja o prevođenju bosanskog futura na turski jezik na materijalu romana *Na Drini ćurpija* Ive Andrića (original i prijevod). Autor utvrđuje šta u turskom prijevodu određuje izbor jednog od dva člana binarne opozicije vremenske sfere budućnosti prilikom prevođenja bosanskog futura. Imajući u vidu da, za razliku od bosanskog jezika, svako glagolsko vrijeme u turskom jeziku implicira osim temporalnih i modalna značenja (dakle, stav govornog lica prema radnji o kojoj saopštava), kao i to da za svaku sferu vremena postoje po dva finitna glagolska oblika koja stoje u opoziciji upravo po svojim modalnim značenjima, razumijeva se da će pri prevođenju jednog iskaza sa bosanskog na turski jezik odgovarajuće glagolsko vrijeme (odgovarajući član binarne opozicije) biti određen samim govornim činom, dakle ulogom iskaza u odnosu na ponašanje govornika (i sagovornika) u procesu komunikacije.

SOME OBSERVATIONS ABOUT THE TRANSLATION OF THE BOSNIAN FUTURE TENSE INTO THE TURKISH LANGUAGE

S u m m a r y

The paper brings some observations about the translation of the Bosnian future tense into the Turkish language in Ivo Andrić's novel *The Bridge over the Drina River* (both the original and the translation). The author states what in Turkish determines the choice between the two parts of binary opposition of the time sphere of futurity when the Bosnian future tense is translated, bearing in mind that, in contrast to the Bosnian language,

every verb tense in the Turkish language implies modal meaning apart from temporal (i.e. the attitude of the speaker to the action he is reporting), as well as the fact that for each time sphere there are two finite verb forms opposing one another just by their modal meaning. Naturally, when translating a statement from Bosnian into Turkish, a verb tense (the corresponding member of the binary opposition) will be determined by the act of speaking itself, by the role of the statement in relation to the behaviour of the speaker (and collocutor) during the process of communication.